

Rokuan luontorastit

Tervan tuoksua ja kavioiden kopsetta

METSÄHALLITUS

Sisällys

Rokua	3	Tehtäviä ja toimintaa	12
Luontorastit	3	Tunnista esineet	12
Kartta	4	Puun pituuskasvu	12
Tervan tuoksua ja kavioiden kopsetta	5	Puun iänmääritys	12
Tervanpoltto	5	Kävyneittokisa	12
Tervan käyttötavat	7	Luontomuistipeli	12
Asutushistoria	7	Varjopantomiimi	12
Keisarintie	8	Kalan iänmääritys	13
Nimen historia ja tien kunnossapito	8	Lumihiihtaleet	13
Kestikievarilaitos	8	Lumihahmot	13
Kalastusperinnettä Rokualla	9	Hyönteisiä lumella	13
Rijopyynti	9	Kasvu alkaa	13
Särkikalojen joukkovaellus	9	Kalastajat, verkko ja kalat	13
Palleroporonjäkäliä	10	Vettä kengässä	13
Tarinoita ja satuja	10	Tervapata	14
Tervanpolttajat	10	Varjohippa	14
Avannon tyhjentäminen	10	Lumilabyrintti	14
Perimätietoa Iso-Räisäsestä	11	Lähteet	15

Rokuan luontorastien materiaali on tuotettu Metsähallituksen Pohjanmaan luontopalveluissa.

Teksti: Vesa Krökki, Anu Hilli
Piirroukset: Juha Ilkka, Antti Rönkä
Tekstin taitto: Jaana Hietala

Rokua

Rokuanvaaran erikoislaatuinen maisema muodostui jääkauden jälkeen. Harju muodostui jäätikköjokien kuljettamasta ja kasaamasta aineksesta. Aluksi se kohosi saarena avovedestä ja joutui veden ja tuulen muovauksen kohteeksi. Syntyneet dyynit, rantavallit ja rantatasanteet ovat nykyisinkin nähtävissä metsän ja muun kasvillisuuden peittämänä. Rantavallit, jotka sijaitsevat eri korkeuksilla Rokuanvaaran rinteillä, kuvaavat Itämeren eri vaiheiden rantojen sijainnin.

Tuuli on muovannut harjun hiekkaan laajoja kaaridyyniä. Rokuanvaaran laaja dyynialue syntyi noin 9000 vuotta sitten. Supat eli syvät harjukuopat ovat luontainen osa Rokuan maisemaa. Ne syntyivät jääkauden aikana harjunhiekkaan hautautuneiden jäälohkareiden sulaessa. Suomen syvin suppa, Syvyyden kaivo, sijaitsee Pookivaaran kupeessa.

Rokuan alueen eläimistö ja kasvillisuus koostuu tyypillisestä karujen metsien lajistosta. Jäkälää kasvat kuivat kangasmetsät ja karukkokankaat ovat alueen yleisimmät metsätyypit. Metsät ovat aika nuoria, sillä metsäpalot ja hakkuut ovat vaikuttaneet puustoon. Ai-

noat täysi-ikäiset metsiköt sijaitsevat kansallispuiston alueella, jossa yhtenäinen poronjäkälamatto peittää maanpintaa antaen maisemalle ainutlaatuisen ilmeen. Puiston ulkopuolella palleroporonjäkälää on kerätty koristejäkäläksi jo 1920-luvulta lähtien.

Kasvillisuuden erikoispiirteinä on kielon kasvaminen karuilla hiekkarinteillä jäkälän seassa. Alueella tavataan myös kangasajuruohoa sekä lapalumijäkälää. Kenttäkerroksessa ovat yleisimpiä varpukasvit: kanerva, variksenmarja ja puolukka. Pohjakerros koostuu pääasiassa jäkälistä ja sammalista. Jäkälistä tyypillisimpiä ovat harmaa ja valkea poronjäkäla, palleroporonjäkäla sekä hirvenjäkälat.

Leppälintu on tyypillinen näky alueen linnustossa. Kuikan, silkkiuikun, liron ja valkoviklon voi tavata suppajärvillä ja -lammilla. Käpytikka, palokärki ja tiaiset ovat myös talvella nähtäviä lajeja. Rokualta metso löytää hakomismäntynsä ja erämaiden lintu, korppe, rauhallisen elinpiirinsä. Nisäkkäistä näätä, kärppä, orava, jänis ja hirvi viihtyvät Rokuanvaaran karussa elinympäristössä. Myös metsäkauriin voi tavata.

Luontorastit

Rokuan alueella on yhdeksän luontorastia, jotka koostuvat maastossa sijaitsevista luontotauluista sekä erillisistä, alueen oloista kertovista oheismateriaaleista. Materiaalit ovat Metsähallituksen internetsivuilla osoitteessa www.luontoon.fi/oppimaan/rokua. Ne voi tulostaa sieltä yksi kerrallaan.

Oheismateriaalit sisältävät useampia osia: tiedollisia lukupaketteja, satuja ja tarinoita sekä erilaisia leikkejä ja tehtäviä. Tiedollisesta lukupaketista saa syväliempää tietoa alueesta, sadut ja tarinat on tarkoitettu viihdyttäväksi osaksi, leikit ja tehtävät auttavat syventämään saatua tietoa ja luomaan elämyksiä alueella liikkujille.

Luontorastin aihe

Ahdin valtakunta
Elämää metsän siimeksessä
Hetki hiljaisuudelle
Jäätikön jäljet
Kansallispuiston kätköissä
Metsän lintuja
Palovartijan painajainen
Palokärjen poluilla
Tervan tuoksua ja kavioiden kopsetta
On the Emperor's Tour

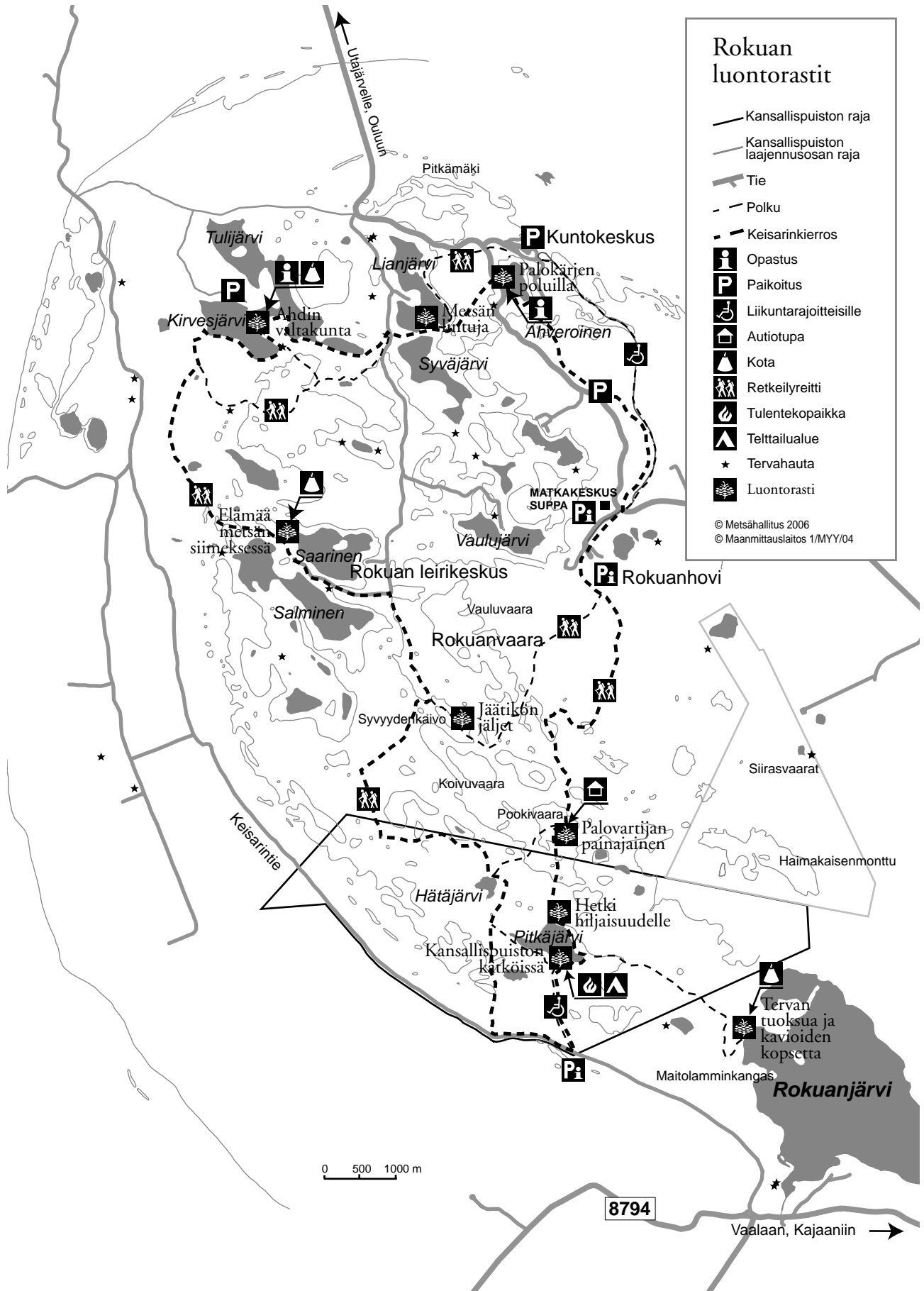
Ennen retkelle lähtöä voit suunnitella retkelle työjärjestyksen, jonka mukaan etenet. Mitään tiukkoja aikatauluja ei useinkaan kannata retkelle suunnitella, vaan etene suunnittelemasi ohjelman mukaan niin kauan kuin se tuntuu sopivalta.

Retkesi aikana voit hyvin käydä useammalla kuin yhdellä luontorastilla, sillä täällä etäisyydet eivät ole kovinkaan pitkiä. Rokualla liikuttaessa tulee kuitenkin aina ottaa huomioon se, että alueen luonto on erittäin herkkää. Liiku siis alueella vain merkittyjä polkuja pitkin.

Luontorastin paikka

Kirvesjärven kota
Saarisen kota
Pitkäjärven pohjoisranta
Syvyyden kaivo
Pitkäjärven nuotiopaikka
Lian- ja syväjärven välinen kannas
Pookivaaran laella
Ahveroisen ranta
Rokuanjärven kota
englanninkielinen kooste luontorasteista

Tervan tuoksua ja kavioiden kopsetta

Tervetuloa Rokuanjärven kodalle. Tämän luontorastin pääteemana täällä on ihmisen toiminta Rokuan alueella menneinä vuosisatoina. Alueen historiaan kuuluvat niin terva, hevoset kuin kalastuskin.

Tervanpoltto

Terva oli Suomen ensimmäinen kauppatavara maailmalle, sitä vietiin 1500-luvulta alkaen. Tervakaupan kasvuun vaikutti Englannin ja Hollannin nousu siirtomaavalloiksi, joka lisäsi laivanrakennuksen tarvetta ja samalla tervan kulutusta.

Kainuussa tervanpoltolla on vanha historia, sillä ensimmäiset kirjalliset maininnat tervanpoltosta ovat jo 1600-luvulta, silloin ainakin Paltamosta ja Manamsalosta tervaa on kuljetettu Ouluun.

Tervanpoltto lisääntyi 1700-luvulla huomattavasti. Omaleimaiseksi elinkeinoksi tervanpoltto kehittyi Kainuussa 1800-luvulla, kun tervantuotantoalue siirtyi Pohjanmaan rannikolta sisämaahan ja sahaustoiminta kehittyi eteläisemmässä Suomessa. Kainuussa tervaa valmistettiin enimmillään noin 40 000 tynnyrillistä vuodessa.

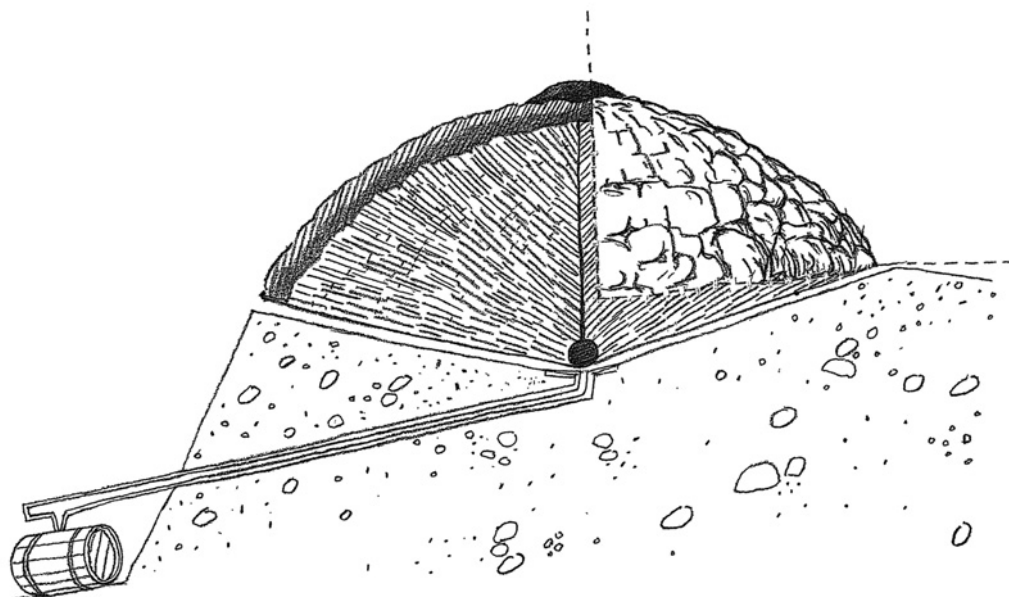
Rokuanvaarallakin tervaa on poltettu, mistä muistona ovat lukuisat tervahaudat. Tervahautojen paikat on merkitty Luontorasti-karttaan. Niitä on varsinkin lampien ja järvien rantojen läheisyydestä. Tervanpolttotavat ovat vaihdelleet eri alueilla. Kainuussa hautapoltto on ollut yleisintä. Hautatervan tuoksu on puhdas ja se on väriltään tumman ruskeaa. Uuniterva

Tervahautojen jäännösten ääressä pääset aikamatkalle menneisiin aikoihin. Voit kuvitella miten matka on taipunut hevoskyydillä kestikievarista toiseen tai millaista on ollut pyytää kalaa rijolla.

on puolestaan noenmustaa, sen väri johtuu tervan pikeentymisestä valmistuksen aikana.

Tervanpolttoon tarvittiin ainekset eli tervakset. Toukokuussa männyt kuorittiin, niin ylhäältä kuin mies ylettyi. Männyn rungon pohjoispuoli jätettiin kuorimatta, jottei puu kuolisi pystyyn. Näin käsitellyt tervaspuut saivat seisoa vielä pari vuotta, jonka jälkeen loppukin kuori poistettiin. Puut jätettiin vielä vuodeksi pihkaantumaan. Talven aikana ne sitten kaadettiin ja kuljetettiin tervahaudalle. Puut halottiin ja katkottiin sopivan mittaisiksi, jonka jälkeen ne ladottiin ristikoihin ja annettiin kuivua kevääseen saakka.

Toukokuussa aloitettiin varsinaisen tervahaudan valmistus. Tervahauta tehtiin aina rinnemaastoon, esimerkiksi kukkulan laitaan. Tervahaudan pohja kaivettiin suppilon muotoiseksi ja se tiivistettiin savella ja suomudalla. Yleensä pohjat olivat noin 8-9 metriä halkaisijaltaan. Tervaspuut ladottiin haudan pohjalle säteittäisesti keoksi ja lopuksi ne peitettiin turvekerroksella ja laki tiivistettiin vielä mullalla. Haudan alareunaan jätettiin sytyttämistä varten peittämätön kaisla, joka tukittiin turpeilla hiiltymisen päästyä alkuun.

Tervahaudan sytyttäminen ja polttaminen oli tarkkaa ja huolellisuutta vaativaa työtä. Polttamista valvoi hautamestari eli lotnikka. Haudan tuli palaa kytemällä, sillä mikäli se paloi liian kovalla tulella, tervaa ei syntynyt. Tervahaudan polttaminen kesti yleensä noin viikon ja koko polttamisen ajan sitä tuli vahtia. Jos hauta savusi liikaa, tukittiin lisää turpeita katteeksi. Vettä tuli varata aina haudan läheisyyteen siltä varalta, että tuli pääsi ryöstäytymään irti.

Tervahautaa rakennettaessa sen sisään tehtiin ränni eli piippu, joka tuli ulos haudan rinteeseen puoleisesta sivusta. Terva laskettiin ränniä pitkin tynnyreihin. Isoimmista haudoista saatiin tervaa kymmeniä tynnyrillisiä. Tervan määrä vaihteli haudan koon ja polttamisajankohdan säätilan mukaan. Yleensä yhdestä haudasta saatiin noin 40-50 tynnyrillistä tervaa.

Tervatynnyrit olivat tietyn mallisia ja kokoisia. Kainuulainen tervatynnyri oli kooltaan 125 litraa. Ne valmistettiin männystä, mäntylaudat lohkottiin ja höylättiin kaareviksi. Varsinaisia tynnyrilautoja oli kolmetoista ja ne kiristettiin vanteilla toisiaan vasten. Kuusen näreestä valmistettuja vanteita oli tynnyreissä yleensä kahdeksan. Tervatynnyrit ruunattiin eli tarkastettiin ja leimattiin erityisellä ruunausraudalla. Ruunaajana toimi esimerkiksi kunnan nimismies.

Tervan kuljettaminen oli työn raskaimpia vaiheita. Oulujoen vesistö tarjosi hyvän kuljetusväylän Kainuun perukoilta Ouluun saakka. Tervan soutuun

kehitettiin oma venetyyppi, Paltamo. Se oli pitkä ja kapea jokivene, jonka varustuksiin kuului myös purje. Purjetta käytettiin apuna järvien ylityksissä. Tervaveeneen pituudeksi vakiintui 15 metriä ja siihen mahtui keskimäärin 22-25 tynnyrillistä tervaa. Veneissä oli yleensä kaksi soutajaa ja perämies. Tervaveenit nimettiin myös tervahanhiksi, niiden valkoisten purjeiden mukaan. Vilkkainta tervan kuljetusaikaa oli kesäheinäkuu.

Terva soudettiin Ouluun tervahoviin myytäväksi. Tervahovi sijaitsi Toppilan satamassa, jossa tervan laadun tarkastivat ammattitarkastajat eli räkärit. Oulusta kauppayhtiöt myivät sen eteenpäin. Varsinkin purjelaivojen aikakaudella tervaa, tuota korprien mustaa kultaa, vietiin runsaasti Englantiin, Hollantiin, Venäjälle ja Ruotsiin. Oulu oli yksi maailman suurimmista tervanvienti kaupungeista 1800-luvun lopulla, jolloin Oulun läänin alueella tuotettiin 75 % koko Suomen tervasta ja Oulun osuus koko maan viennistä oli runsas puolet.

Kaikilla Oululaisilla kauppahuoneilla oli omat tervatalonpoikansa. Toimitukset Ouluun varmistettiin ostoasiamiesten avulla, he pitivät tarkan kirjanpidon veloista ja saamisista. Ostomiehet antoivat talonpojille katovuosina viljaa ja rahaa ennakkoon ja ostivat sitten tervan velkaisilta talonpojilta halvalla ja velkakierre jatkuu. Tervakaupalla rikastuivat tervaporvarit eli ou-

lulaiset kauppahuoneet esimerkiksi Snellman, Revander ja Santaholma.

Kun sahateollisuuden rajoitukset poistettiin 1800-luvun loppupuolella, muuttui tervatalonpoikienkin asema. Sahateollisuuden kehittyessä metsää voitiin myydä tukkeina, niistä sai huomattavasti paremman hinnan kuin tervasta. Kainuuseen muodostui sahateollisuuden myötä hintakilpailua, mutta tervaa kuitenkin vielä valmistettiin. Rautatien valmistuttua vuonna 1904 Kajaanista Iisalmen kautta etelään kääntyi tervan kuljetussuunta, se kuljetettiin Oulun sijasta etelän satamiin.

Tervakauppa alkoi hiljentyä maailmalla etenkin 1870-luvulla. Kun puulaivoista siirryttiin rautalainvoihin, tervaa ei enää tarvittu yhtä paljon. Oulun tervaporvarien loistokausi hiljeni, kun purjelaiivakausi päättyi. Kainuussa tervakulttuuri hiipui hiljalleen ensimmäiseen maailmansotaan mennessä.

Tervan käyttötavat

Kaikki mitä teet, tee tervan kanssa.

Jos ei sauna, viina ja terva auta, on tauti kuolemaksi.

Työ on kuin tervan juontia.

Asutushistoria

Jääkauden vielä kestäessä on Jäämeren äärellä asunut ihmisiä. Suomeen asutus on levinnyt jääkauden jälkeen. Nykyisten tietojen mukaan Suomi asutettiin pääasiassa vasta 6000 – 3000 eKr. Tarve-esineitä on löytynyt kuitenkin ajalta noin 7000 eKr. Nimisjärven alue on merkittävä muinainen asutusalue ja koko maan mielenkiintoisimpia esihistoriallisia löytöpaikkoja. Nimisjärvi sijaitsee Rokuanvaaran ja Oulujärven välissä.

Eränkäynti toi ensimmäiset asukkaat Oulujärven ja Rokuan alueille. Vaalasta on perimätietoa lappalaisista. Heitä sanotaan asuneen erityisesti Neittävän ja Rokuan lampien rannoilla, Otermalla sekä Nimis- ja Kaihlasjärven alueella. Lappalaisten elämänmuoto oli liikkuvaa, sillä heidän elantonsa perustui pyyntiin, jonka muodot vaihtelivat vuodenaikojen mukaan. Pyynnin kohteena olivat erityisesti kalat, hirvet ja peurat ja lisäksi pyydettiin muita riistaeläimiä. Talvella lappalaiset elivät usein samoilla alueilla, niin sanotuissa talvikylissä.

Valtaosa alueen lappalaisista vetäytyi pohjoisemmaksi pysyvän talonpoikaisasutuksen levittyä alueelle. Lappalaiset lähtivät Oulujärven seuduilta 1500-luvun puolivälin aikoihin, jolloin savolaiset saapuivat alueelle. Lappalaiset olivat kuitenkin olleet jo 1100-luvulta

Edellä olevat sanonnat ovat varmasti kaikille tuttuja. Tervaa on käytetty entisaikoina moniin tarkoituksiin. Sen pääasiallinen käyttö oli suojausaineena. Työkoneiden puuosat, aurojen aisat ja hevosten reet suojattiin, myös sukset ja veneet tervattiin. Tervaa käytettiin voitelu- ja suojarasvana sekä lääkkeenä. Terva oli yleislääke, jota käytettiin desinfioimisaineena, palovammoihin ja hyönteisten puremiin. Viina muodosti tervan kanssa kansanomaisen lääketaidon perustan.

Tervaa voidaan käyttää erilaisiin puutöihin. Sitä on käytetty vanhojen rakennusten ja veneiden puuosien entisöintiin ja kunnostukseen. Vanhojen paanukat-tojen on sanottu kestävän jopa 500 vuotta tervauksen ansiosta. Tervan suojaava vaikutus perustuu sen muodostamaan kalvoon, joka ei läpäise vettä eikä auringonvaloa. Tervalla suojattiin myös rautaesineitä syöpymiseltä. Tervaa voi käyttää saunassa löylyveteen laimennettuna tuomaan tuoksua.

Tervakulttuuri ei ole koskaan kuitenkaan kokonaan hävinnyt, sen ympärillä järjestetään Kainuussa ja Pohjois-Pohjanmaalla erilaisia tapahtumia nykyisinkin. Kiinnostus tervaperinnettä kohtaan on lisääntynyt viime aikoina. Tervaa poltetaan jonkin verran muun muassa erilaisten kylätapahtumien yhteydessä ja valmistetaan myös pienissä määrin myyntiin.

lähtien tekemisissä karjalaisten kanssa. Karjalaisten kauppamatkat suuntautuivat Laatokalta Pohjanlahden rantamaille Oulujärven kautta.

Vuoden 1548 veroluettelon mukaan Ahmasjärvellä oli jo pari taloa. Kustaa Vaasan verouudistuksen myötä veroluetteloihin merkittiin kaikki taloudet, tosin joitakin uudistiloja niistä saattoi puuttua. Veroluetteloiden avulla asutuksen laajenemista eri alueilla on pystytty seuraamaan. Ahmasjärvellä asutus lisääntyi aluksi hitaasti. Vuonna 1610 taloja oli seitsemän ja 1600-luvun lopulla asumusten määrä oli kohonnut pariinkymmeneen.

Varsinainen vaara lienee jäänyt asuttamatta karuutensa vuoksi, sillä edellytyksiä maanviljelylle ei ollut. Vanhinta asutusta edustavat Rokuanjärven etelärannan talot. Kauppi Meriläinen perusti talon Rokuanjärven rannalle vuoteen 1644 mennessä. Lepikko ja Pitkäperä olivat myös ensimmäisiä taloja Rokuanvaaran liepeillä. Isonvihan aikana Rokuanvaaran alueella on ollut piilopirttejä ja myös Oulujärven rosvot ovat aikoinaan piiloutuneet metsiin ja vaaroille.

Keisarintie

Keisarintieksi kutsutaan Oulun ja Kajaanin välisestä vanhasta maantiestä 46 km:n mittaista osuutta Säräisniemen Olkkolanniemestä Utajärven Mustikkakan-kaalle. Se oli aluksi kesäaikana lähinnä ratsastustie ja talvinen taivallusreitti. Tie kulki Oulusta joen eteläpuolta Utajärvelle, josta se kääntyi Ahmasjärvelle kiertäen sen länsilaitaa myöten. Ahmasjärveltä tie kulki Rokuanvaaran lounaisreunalta Rokuanjärvelle ja sieltä Neittävän kylälle. Tie saapui Oulujärven rantaan Hautankaan kohdalla, josta se jatkui Säräisniemelle.

Kesällä Säräisniemeltä jatkettiin veneellä Olkkolanniemen kautta Manamansaloon ja sieltä Paltaniemelle ja Kajaaniin. Talvisin käytettiin talvitietä, joka kulki Vuolijoen kautta Savoon päin. Keisarintie on edelleen nähtävissä, siellä missä se ei ole jäänyt uusien teiden tai rautatien alle. Se on osittain nykyisinikin käytössä, esimerkiksi Rokuan kansallispuiston parkkipaikalle pääsee kyseistä tietä pitkin.

Keisarintie oli osa Oulun ja Iisalmen välistä postitietä ja ainoa maantie nykyisen Kajaanin ja Oulun välillä aina 1850-luvulle saakka. Postitie jatkui Säräisniemeltä Enonlahden kautta Vuolijoen Saaresmäkeen ja sieltä Iisalmeen. Tien kautta kulkivat postit myös Tukholmasta Viipuriin, kun Ahvenanmerta ei voitu ylittää. Laatokalta Pohjanlahdelle suuntautunut kulkureitti, jonka osa Keisarintie siis oli, oli myös karjalaisien kauppareitti Peräpohjolaan ja Ouluun. Karjalaiset ja savolaiset hakivat Oulusta pääasiassa suoloja, mutta myös rautaa, liippoja ja muita tarvikkeita.

Nimen historia ja tien kunnossapito

Keisarintiestä on aiemmin käytetty nimityksiä Säräisniemen maantie ja Ouluntie. Utajärven ja Vaalan välisen maantien valmistuttua, sitä kutsuttiin myös Vanhaksi maantieksi. Keisarintien nimitys viittaa kertomukseen, jonka mukaan Venäjän keisari Aleksanteri I olisi kulkenut tietä pitkin Suomen vierailullaan vuoden 1819 elokuussa. Keisarin oli tarkoitus kulkea veneellä Kajaanista Säräisniemelle ja sieltä maantien kautta Ouluun. Matkasuunnitelma kuitenkin muuttui Oulujärvellä nousseen myrskyn vuoksi ja keisari kulki Vuolijoen, Vieremän ja Pulkkilan kautta Ouluun.

Keisarintietä alettiin kunnostaa Kajaanin linnan rakentamisen aikoihin. Tie kunnostettiin rattailla kuljettavaan kuntoon 1600-luvun puolivälistä lähtien. Keisarintien kunnossapito oli jaettu vanhastaan Oulun ja Kajaanin pitäjien kesken siten, että kumpikin hoiti tietä omalla alueellaan. Pitäjien rajaksi muodostui 1600-luvun puolivälistä lähtien isokivi, joka oli ollut rajana tien kunnossapidolle. Kivi sijaitsee nykyisen kansallispuiston länsipäässä.

Aluksi myös Paltamosta ja Sotkamosta osallistuttiin tien kunnossapitoon, mutta 1780-luvulta lähtien tien kunnostuksesta huolehtivat kuitenkin vain Säräisniemen kappeliseurakunnan kylät. Tavallisimmin korjaustyöt jäivät Kukkolan, Säräisniemen ja Veneheiton kylien tehtäviksi. Talvella työllistivät auraus ja viitoitus ja kesäisin tien kunnostus ja siltojen rakentaminen.

Keisarintie oli Oulujokilaakson ainoa maantie vielä 1700-luvulla. Tieverkosto laajeni 1800-luvun aikana. Tie Vaalasta Oulujoen pohjoispuolta Kajaaniin otettiin käyttöön 1850-luvun alussa. Maantie joen eteläpuolelle Utajärven mustikkakankaalta Vaalaan valmistui 1840-luvun lopulla ja Keisarintie jäi syrjään, pääosan liikenteestä kulkiessa uutta reittiä. Keisarintien asema valtatieksi lakkautettiin maaherran päätöksellä vuoden 1851 alussa. Liikenne Keisarintiellä jatkui kuitenkin vilkkaana ja kieveritoiminta säilyi vielä useita vuosia.

Kestikievarilaitos

Kestikievarilaitos syntyi Suomessa 1200-luvulla kirkon ja valtion tarpeita varten. Kestitys- ja kyydityslaitoksen hoitaminen oli maata omistavien talonpoikien yleinen velvollisuus. Kyytiä tarvitsivat kruunun asioilla liikkuvat virkamiehet ja sotilaat sekä kirkonväki ja muut matkustavaiset, esimerkiksi piirilääkäri. Talonpojat hoitivat kyydityksen siihen saakka, kunnes kievareita eli majataloja perustettiin.

Kestikievareiden tuli järjestää kyyditys niille matkustajille, joilla ei ollut omaa hevosta. Matkustajille tuli myös tarjota yösiija sekä tallipaikka hevoselle. Rokuan talo oli yksi Keisarintien pitkäaikaisista kestikievareista. Kestikievaritalojen ylläpito hoidettiin kyytimaksuilla ja korvaukseksi ne saivat verovapauden.

Vuonna 1649 asetettiin kestikievarijärjestys, jota asetuksella täydennettiin. Sen mukaan kievareita oli oltava joka kuudennen peninkulman välein. Kievarit valittiin viideksi vuodeksi kerrallaan ja korvaukset kyydeistä ja majoituksesta vahvistettiin kestikievaritaksosen mukaan. Vaikka kyyditseminen annettiin vuoden 1649 majataloasetuksella kievareiden huoleksi, täytyi talonpoikien auttaa kievareita tarpeen vaatiessa. Talonpojat joutuivat lainaamaan hevosiaan ja kyyditsemään asiakkaita tai vaihtoehtoisesti maksamaan kievarinpitäjälle kyyditysrahoja.

Keisarintien varren kestikievareista kolme toimi lähes koko kestikievarilaitoksen ajan. Pisimpään säilyivät Rokuan, Manamansalon ja Säräisniemen kestikievarit. Säräisniemen kestikievari Juusola perustettiin vuonna 1634, Kainuun ensimmäisten kestikievareiden joukossa. Ahmaskylällä matkustavaisia kestitsi vuodesta 1643 alkaen Kolehmainen. Rokuan talo toimi kestikievarina 1680-luvulta 1860-luvulle.

Kalastusperinnettä Rokualla

Rijopyynti

Rokuanjärvi tunnettiin kalarikkaana järvenä. Sen vertaista kalastuspaikkaa ei näillä seuduilla tunnettu. Arvokalaa siinä ei ollut, mutta särki- ja ahvenkanta oli runsas. Lisäksi saatiin haukea, madetta, lahnaa ja kiiskeä. Lahna ja kiiski hävisivät lajistosta, kun ojayhteys Siikajokeen katkesi Rokuanojan patoamisen myötä. Lahnan ja kiiskan arvioidaan olleen kuitenkin vain harvalukuisia, satunnaisesti ilmenneitä lajeja.

Ahven ja särki olivat tärkeimmät pyyntikalat. Kookin niillä on ollut runsaasti, sillä ahvenia on ollut toista kilon painoisia ja 700-800 grammaa painavia särkiäkin on saatu. Hauki oli toisarvoinen saaliskala, sillä sille oli sopivia kutupaikkoja vain rajoitetuilla alueilla, Rokuanojan luusuassa sekä Piirainperän saraa kasvavilla rannoilla. Mateen pyyntiä ei juurikaan harjoitettu Rokuanjärvellä.

Kalastusta harjoittivat Säräisniemen-Suutarinkylän talolliset, joilla oli rantaosuutta. Rantaosuutta oli kymmenellä talolla ja heidän maillaan asui kolme torpparia, jotka myös olivat oikeutettuja kalastukseen. Nuottapyynti oli kokonaan kiellettyä ja varsinaisena pyyntikeinona oli rio- eli rijopyynti. Verkkoja käytettiin lähinnä loppukesällä, mutta myös pitkäsiima oli käytettyjen pyyntivälineiden joukossa. Onkimaan pääsivät muutkin lähiseutujen asukkaat ja kauempaa-kin tulevat kalastajat. Onkiminen tapahtui pohjaongella, noin viiden metrin syvyydestä. Usein ongittiin ilman vapaa, vain siimasta kiinni pidellen. Onkijat yöpyivät Rokuan talossa ja rantatorpissa.

Rijoa kutsuttiin myös murreksi, se oli eräänlainen kalaturo. Rijot sijaitsivat yleensä kortteikon läheisyydessä. Ne rakennettiin noin 1 - 2 metrin syvyyteen, äkkisyvän rinteeseen. Tukipaalut lyötiin syvälle hiekkapohjaan ja niihin kiinnitettiin laitapuut. Koko rijo täytettiin havuilla ja pienillä männyillä niin tiukkaan, että mies pystyi sen päällä kävelemään. Näin rijosta muodostui hyvä pyyntiväline ja pienten kalojen turva- paikka. Keskimäärin rijot olivat kooltaan nelimetrisiä, mutta todella suuriakin, 6 - 8 metriä pitkiä pyydyksiä on käytetty. Rokuanjärvessä on ollut jopa kahdeksan- kymmentäkin rioa yhtä aikaa.

Rijojen ulkopuolelle asetettiin mertoja, yleensä puisia, mutta myös lankamertoja käytettiin. Merrat asetettiin vierekkäin siten, että merransuu tuli kiinni rijoon. Lopuksi rijo ympäröitiin verkoilla. Rijoa hämmennettiin pitkällä seipäällä pohjaa myöten, jolloin kalat pakenivat ja joutuivat mertoihin ja verkkoihin.

Rijoista pyydettiin kalaa keväällä ja syksyllä. Keväällä kalojen kutuaikana niihin tunkeutui kutevia kaloja ja saaliit olivat runsaita. Rijoja voitiin kokea useamman kerran päivässä. Pyyntiä kuitenkin säännöstel-

tiin kutuaikana, jotta kalat saivat kuturauhan ja järven kalarikkaus säilyisi. Saaliiksi saatiin lähinnä ahventa ja särkeä. Kesällä rijoissa oli lähinnä vain pientä kalaa, joten pyyntiä ei harjoitettu.

Loppukesällä Rokuanjärvelle saapui yleensä runsaasti koskeloita. Koskeloita on voinut olla jopa sadoittain. Kalat pakenivat koskeloparvia rijoihin, jolloin ne olivat jälleen erinomaisia pyydyksiä, toisinaan tupaten täynnä kalaa. Syyspyynnin sanotaan olleen erittäin tuottoisaa, koska kalat olivat tällöin lihavia. Kaikkia lintuja suositettiin Rokuanjärvessä ja lintujen ampuminen oli yhteisellä sopimuksella kielletty.

Rokuanjärvi oli kalarikkaudeltaan ihmeellinen, sillä kalat olivat suuria, samoin saaliit. Rijopyynnissä saalismäärä mitattiin veneissä ja onkijakin saattoi saada 5-6 nelikkoa suolakalaa, mikäli viipyi koko onkimiskauden järvellä. Karjalan kalanpyytjä-evakotkin pitivät järveä erittäin kalarikkaana, vaikka hyviä kalavesiä olivat nähneetkin.

Särkikalojen joukkovaellus

Särkikalat vaeltavat joukoittain Rokuanjärvestä alas Neittävänjokeen Rokuanojan kautta toisinaan, mutta eivät välttämättä joka vuosi. Syksyllä 1999, syyskuun viimeisinä päivinä kalat olivat jälleen liikkeessä. Särkiparvet ahtautuivat Rokuanojaan noin 50 metrin matkalle ja 3-4 metrin leveydelle niin tiheään, että eivät päässeet enää liikkumaan. Osa kaloista joutui tungok- sessa rannalle ja menehtyi.

Säräisniemen kalastuskunnan väki purki kalasumaa ja myös monet yksityishenkilöt hakivat veden viljaa henkilöauton peräkärjellä. Kalaa käytetään eläinten- rehuksi ja peltojen lannoitteeksi. Varsinaista häirtää särkikalojen pakenemisesta ja runsaasta pyydystämisestä ei Rokuanjärven kalastolle aiheudu.

Varmaa syytä särkien käyttäytymiseen ei tiedetä. Särkien syksyinen tukkeutuminen on tunnettu ilmiö muualtakin kuin Rokuanojan varrelta. Kalojen elin- tapoihin liittyvät syksyiset toiminnat ja lintuparvi- en voimakas kalastus voivat olla syinä joukkovaelluksiin. Koskelot ajavat kaloja rintamassa, jolloin kalat joutuvat pakokauhun valtaan ja pakenevat sinne, mistä piilon löytävät. Rokuanjärvestä kalat eivät ympäristöllisistä syistä joudu pakenemaan, sillä syksyn mittaan ilmojen jäähtyessä järven happitilanne yleensä paranee.

Rokuanojaan särkikalojen tunkeutumista on tapah- tunut kauan, sillä esimerkiksi vuoden 1918 Luonnon Ystävä-lehden artikkelissa Rijopyyntiä Rokuanjärvellä on mainintaa kyseisestä asiasta. Muuttomatkoillaan koskelot ovat toisinaan kerääntyneet suunnattomiksi parviksi Rokuanjärvelle saalistamaan kaloja.

Palleroporonjäkälä

Rokua oli lappalaisten poronhoitoaluetta aina 1600-luvulle saakka. Poronhoito loppui vähitellen uudisasutuksen levitessä. Rokualla varsinaista poronhoitoa ei ole harjoitettu ainakaan lähestulkoon kahteen sataan vuoteen, vaikka alue tarjoaa hyviä laidunmaita. Toista sataa vuotta vanha jäkälikkö on huomiota herättävän kaunis. Sopivassa valaistuksessa se on kuin lunta, joka ei sula.

Porojen sijasta alueen jäkälikköä kuluttaa ihminen jäkälänkeruun muodossa. Vientiin koristejäkälää on kerätty Rokualta 1920-luvulta lähtien. Koristejäkäläksi kelpaa vain kaunis pyöreälatvuksinen palleroporonjäkälä. Jäkälännosto on nykyisin vähentynyt 1960- ja 1970-lukuun verrattuna. Koristejäkäälän laatu kärsii helposti muista metsänkäyttömuodoista, esimerkiksi huonosti suunniteltu ja toteutettu virkistyskäyttö sekä puunkorjuu turmelevat helposti jäkäliköt.

Jäkälää kerätään pääasiassa syksyllä, kun kosteutta on riittävästi, koska kuivalla säällä kerättyä jäkälä murenee käyttökelvottomaksi. Koristejäkäälän nostossa alueelta otetaan kerralla noin 20-30 prosenttia jäkälästä. Nosto voidaan uusina samalla alueella noin viiden vuoden kuluttua. Koristejäkäälän lisäksi jäkälää käytetään porojen ruokintaan. Poronhoitoalueen ulkopuolelta kerätään nykyisin enemmän jäkälää porojen ravinnoksi kuin koristetarkoituksiin.

Jäkäälän kotimainen käyttö on ollut huomattavasti ulkomaista vähäisempää. Erityisesti sitä on viety Saksaan. Jäkälää käytetään hautaseppeleissä ja hautausmaaffloristiikassa muutenkin, kukka-asetelmissa, kuivakukatöissä, somistuksessa ja muissa koristetarkoituksissa. Tärkeimmät jäkälännostoalueet sijaitsevat Perämeren rannikolla, Oulujokilaaksossa ja Kainuussa. Rokualla tavataankin alueen kauneimmat kasvustot kansallispuistossa, sillä siellä jäkälä on saanut kasvaa rauhassa jäkälännostolta.

Tarinoita ja satuja

Tervanpolttajat

Kaksi tervanpolttajaa istui hämärtyvässä syysillassa Rokuanjärven läheisellä tervahaudalla. He odottivat tervan valmistumista ja pitivät vahtia. Samalla he tarinoivat aikansa kuluksi. Toinen heistä huomasi vaalean hahmon tanssivan kauempana puun latvalta puun latvalle. Molemmat katselivat tarkkaavaisesti näkyolentoa, jonka kaunista pukua tuuli lehytteli. Nuorempi tervanpolttajista ihaili ääneen tuota näkyä. Vanhempi tuumasi, että se voisi olla metsänneito.

Nuorempi huikkasi metsänneidolle, että tule lähemmäksi, jotta saamme katsoa sinua läheltäkin. Metsänneito hypähteli latva, latvalta lähemmäksi ja viimein saapui nuotion läheisyyteen. Vanhempi mies ihaili neidon satumaista kauneutta ja puvun juhmallista koreutta. Metsänneito tanssahteli nuotiolla miesten iloksi tovin aikaa.

Nuorempi mies tuumasi, kovinpa olet kaunis etupuolelta, mutta selkääsi et ole edes vilauttanut. Nuorempi uteli edelleen, että eikö sinun kärsi selkääsi näyttää. Silloin metsänneito kiepsahti siroasti ympäri

ja miehet huomasivat järkytyksekseen, että neidon selkä oli ontto. Samassa sammui nuotiokin ja liekin mukana katosi näkykin. Vanhempi mies oli kovasti harmissaan ja torui nuorempaa, että sinä se et osannut ihailla neidon kauneutta, vaan hänet pois karkotit sanoillasi ilkeillä.

Avannon tyhjentäminen

Peikko kuuli metsätöiden ääniä Rokuanjärven läheisyydestä. Hän lähti katsomaan, että kuka siellä puuta oikein sahailee. Peikko huomasi sahaajan olevan vanhan tuttunsa Jaakon. Peikko halusi jälleen kerran kilpailla Jaakon kanssa. Tällä keralla hän ehdotti, että Jaakko keksisi aiheen kilpailuun. Jaakko mietti hetken ja sanoi sitten, että kilpaillaan avannon tyhjentämisestä. Peikko suostui oitis ajatukseen ja niin he tekivät kaksi reikää jäähän.

Peikko aloitti kilpailun ja rupesi kantamaan vettä toisesta avannosta toiseen. Seitsemän päivää Peikko uurasti vedenkannon parissa. Se kantoi vettä avannosta toiseen niin, että hikikarpalot vierivät pitkin poskia.

Silti vesi ei toisesta avannosta vähentynyt yhtään eikä, sitä kertynyt toiseen avantoon lisää, vaikka Peikko kuinka joutuin kantoi. Seitsemännen päivän iltana Peikko lysähti avannon reunalle ja sanoi Jaakolle: En jaksa enää, olet voittanut kisan. Jaakko sai pussillisen hopearahoja kiitokseksi Peikolta, koska oli seurailtut viikon sen touhuja.

Perimätietoa Iso-Räisäsestä

Tämän tarinan on kirjoittanut Erkki Räisänen iso-isänsä kertomista tapahtumista.

Näitä kertomuksia kertoili isoisäni Jaakko Räisänen, joka eli 88-vuotiaaksi. Jaakko oli harras uskovainen, hänen aikoinaan Ahmasilla pidettiin isoja seuroja joka kesä. Meidänkin elosuojassa oli vuonna 1950 isot seurat. Jaakko oli näiden seurojen kova puuhamies, sillä hän sai suuret kansanjoukot liikkeelle.

Lauri Räisänen, jota Isoksi-Räisäseksi on kutsuttu tuli Rantasalmelta Ahmasille vuonna 1580. Heitä oli kehoitettu lähtemään, valtaamaan maata lappalaisilta. Lauri Räisänen kokoa kuvaa se, että hän ei voinut ottaa Kestikievaria, vaikka asui tienvarressa, sillä isossa miehessä oli yhdelle hevoselle vetämistä huonolla kelillä, eikä rekeen vieraita enää olisi sopinutkaan. Kestikievari sijoitettiin Kiroriin, vaikka se oli kilometrin sivussa päätiestä.

Isonvihan aikana ei saatu olla rauhassa venäläisiltä Ahmasillakaan. Räisäläkin poltettiin pari kertaa, vuosiluvusta ei Jaakko maininnut. Ensi kerralla toivat pakolaiset jokivarresta sanaa, että nyt on vihollisia paljon liikkeellä ja ne ryöstävät ja polttavat joka talon. Räisäselläkin oli Leppijokivarressa Niittysauna, joka osoittautui tarpeelliseksi piilopaikaksi, joten sinne lähdettiin nytkin. Siellä ei keritty kauan asua, kun eräänä aamuna neljän aikaan tultiin lyömään saunan ovea. Komento kuului, nouse kattoon henkesi lähtöä.

Räisänen heräsi huutoon ja karhun voimat sekä sisu nousivat samalla pintaan. Hän sanoi, että oottakaa mies kenkiväksi. Räisänen otti aseet, joita tiesi tarvittavan ja hyökkäsi. Ovi lennähti karmineen ulos. Kaksi ryssää jäi jo oven alle ja silloin alkoi teurastus. Kun oli viimeinenkin ryssä saatu hengiltä, Iso-Räisänen rupesi latomaan niitä tapuliin, kaulasta ristiin. Tätä luurankomuistomerkkiä käytiin kaukaakin katsomassa. Nämä venäläiset olivat Räisälän polttaneet. Jälkien perusteella ne olivat löytäneet talonväen, mutta samalla löysivät myös oman määränpänsä.

Liekö täältä juontanut juurensa se talvisodan henki, jota tarvittiin Suomen pelastamiseksi. Mutta kauna jäi kytemään venäläiskylään, kun eivät miehet palanneetkaan ja niin tehtiin uusia yrityksiä Räisäsen pään menoksi. Myöhemmin eräänä kesäiltana Räisälästä huomattiin, että nuotiotulet palavat Raatelahdessa, järven toisessa päässä. Kun muita asukkaita ei ollut, heräsivät

pahat aavistukset. Iso-Räisänen päätti lähteä ottamaan asioista selvää, että ei tule yllätyksiä.

Hän ehti nuotion lähetyville puolen yön maissa ja rupesi konttaamalla lähestymään nuotion pitäjiä. Tarkoitus oli selvittää, ketä nämä vieraat olivat. Hän huomasi, että ne ovat venäläisiä. Yksi istui ja huolehti nuotiosta, toiset makasivat nuotion ympärillä. Räisänen pääsi jo lähelle nuotiota taimikossa, mutta epähuomiossa häneltä jäi risu polven alle ja se katkesi. Tämä ääni kuuluu tulenpitäjän korviin. Hän kysyi toiselta, joka oli vielä hereillä, että kuulitko rasahduksen? Makaaja sanoi, että en kuullut. Tähän tulenpitäjä vastasi, ripsaa mitä ripsaa, vaan huomenna Iso-Räisänen keikahtaapi.

Tämä kuului Räisäsen korviin ja hän arvasi miesten retken tarkoituksen. Hän tuumasi itsekseen, ei ooteta huomista päivää. Miehet nuotion ympärillä nukahitivat ja tulenpitäjäkin rupesi nuokkumaan. Räisänen tiesi tilaisuutensa tulleen ja hän hyökkäsi korentokeppi mukanaan ja kurikoi kaikki hengiltä. Nämä venäläiset on haudattu Raatelahteen.

Eivät nämäkään teot jättäneet Räisästä rauhaan, karjalaiset keräsivät vielä suuremman sotajoukon ja tulivat seuraavana kesänä. Samalla he hävittivät Oulujokivartta, josta pakolaiset toivat sanaa. Tuli taas lähtö piilopirtille ja Räisälästä poltettiin kaikki, mitä oli keritty rakentamaan. He löysivät pakopirtiltä talon väen, mistä Räisälän väki pelastui kuin ihmeen kaupalla, sellaisen ylivoiman kynsistä. Piilopirttikin poltettiin ja Räisäläläisten täytyi lähteä vieraaseen pitäjään, kait Tyrnävälle. Sieltä palattiin vasta, kun ajat olivat rauhoittuneet.

Uuden elämän alkuun päästiin rakentamalla asunto ja sauna mäelle. Venäläiset vierailivat vieläkin, kait se oli sitä pienemmän vihan aikaa. Yksi porukka tuli kerran pirttiin, rohkein edellä. Etumiehellä oli jonkinlainen ase kädessään. Iso-Räisänen nukkui kyljellään penkillä. Toisena tullut karjasi, elä koske neljännellä hirsikerralla on ronkka. Siihen Räisänen heräsi ja silloin tuli lähtö venäläisille.

Kerran venäläisporukka tuli ja tapasi Iso-Räisäsen kylpemässä saunassa. Kun ei ollut muuta asetta kuin leviä tuppivyö, jossa oli kiinnitettynä tuppipuukko, tuluksen tupakkimassi ja pikiöljypullo, sieppasi Iso-Räisänen sen ja hän lähti alasti ajamaan venäläisiä takaa, kohti Hietasiltaa. Hän löi aina sitä, joka jäi viimeiseksi. Siitä jäi sanonta; kun tuppi tuli selkään, kukkaro oli jo vereksellä kierroksella.

Tehtäviä ja toimintaa

Tunnista esineet

Tarvikkeet: musta jätessäkki tai muu läpinäkymätön kassi tai pussi.

Ryhmänvetäjä kerää pussiin luonnosta löytyviä esineitä esimerkiksi kävyn, koivun tai männyn oksan, pienen kiven ja kaarnan palan sekä puolukan varvun. Olisi hyvä käyttää irtonaisia kasvinosia ennemmin kuin taittaa ja katkoa kasveja. Mukaan voidaan liittää myös muita esineitä esimerkiksi tulitikkuaski, filmirullan muovinen suojuus, nenäliina, kynä ja muita pieniä mukana olevia esineitä.

Tarkoituksena on tunnistaa esineet, tunnistaminen voidaan suorittaa käsin tai jalalla, jolloin se on huomattavasti vaikeampaa. Ryhmässä tunnistusleikistä voi tehdä pienen kilpailun. Ryhmä jaetaan noin 4-6 hengen joukkueisiin. Kaikki kokeilevat vuorotellen, mitä säkissä on ja ilmoittavat sitten esineet vetäjälle. Se joukkue voittaa, joka tunnistaa eniten esineitä oikein nopeimmin. Tunnistaminen voidaan suorittaa myös niin, että istutaan piirissä silmät kiinni ja vetäjä laittaa aina esineen kerrallaan kiertämään piiriin. Puhua ei saa eikä silmiä saa avata ennen kuin esine on kiertänyt piirin läpi.

Puun pituuskasvu

Vuonna 1999 toukokuun alussa sidotaan kuitunauha männynntaimen latvaversoon, jolloin se on 1,5 metrin korkeudella. Millä korkeudella kuitunauha on viiden vuoden päästä eli vuonna 2004?

Vastaus: Kuitunauha on edelleen samalla korkeudella, sillä puu kasvaa pirtuutta latvaan. Aina jokaisen vuoden vuosikasvun päähän muodostuu latvasilmu, josta kasvu lähtee käynnin seuravana vuonna.

Puun iänmääritys

Puu kasvaa paksuutta myös tyvestä. Alkukesän nopean kasvun aikana puuhun muodostuu vaaleaa kevät-puuta. Keväällä puun solut ovat kooltaan suurempia kuin kesäpuun. Kesällä kasvu hidastuu veden vähentyessä ja muodostuu tummempaa kesäpuuta. Puiden vanhetessa jäljen toiminta heikkenee ja voi ajoittain lakata kokonaankin. Tällöin vuosilustot eivät enää ole välttämättä tasapaksuja renkaita. Vanhan puun yhdellä sivulla voi olla paksu lusto ja toiselle sivulle ei välttämättä muodostu vuosilustoa lainkaan.

Vuosirenkaiden määrään voi lisätä noin 7 nuoruusvuotta, jotka eivät näy vuosirenkaina. Puun iän voi määrittää männnyllä helposti myös oksakiehkuroista. Lasketaan oksakiehkurat ja lisätään 7 vuotta. Puun

ikä voi määrittää esimerkiksi kannoista ja poikkisahuista puista.

Puun paksuuskasvua voi tarkastella vuosirenkaista. Vuosittaiseen paksuuskasvuun vaikuttavat ympäristötekijät, kuten kuivat kesät. Tarkastele paksuuskasvua esimerkiksi kannosta tai Rokuanjärven kodan liiteristä löytyvistä puista.

Kävynheittokisa

Poimitaan kourallinen männynkäpyjä. Merkitään heittopiste maahan, esimerkiksi kävyllä. Ensimmäinen pelaaja heittää käpynsä heittopisteestä. Muut pelaajat yrittävät heittää käpynsä mahdollisimman lähelle ensimmäisenä heitettyä käpyä, kuitenkin koskematta siihen, eli osua ei saa. Jokaisella kierroksella yksi pelaaja valitsee sen kohdan, jonka lähelle toiset yrittävät heittää käpynsä.

Luontomuistipeli

Luontomuistipelin avulla voit kehittää muistiasi. Kerätkää pudonneita lehtiä, oksia, kaarnan palasia, risuja, käpyjä, kiviä ja jne. Kerätkää kaikkia kaksi mahdollisimman samannäköistä ja -kokoista kappaletta.

Kun aineisto on koossa, toinen sulkee silmänsä. Toinen muodostaa sillä välin yhdestä setistä muodostelman. Toinen parista saa katsoa hetken aikaa muodostelmaa, jonka jälkeen se peitetään, esimerkiksi asetetaan itse eteen tai peitetään ylimääräisellä vaatekappaleella. Tämän jälkeen katsoja yrittää muistinsa avulla koota toisesta setistä samanlaisen muodostelman.

Tehtävän vaikeusastetta voi muuttaa esimerkiksi lisäämällä tai vähentämällä osien määrää.

Varjopantomiimi

Varjoista saa hyviä pantomiimihahmoja, sillä ne ovat äänettämiä ja niitä voi helposti elävöittää. Toimikaa pienissä ryhmissä tai pareittain ja esittäkää varjon avulla esimerkiksi jotain eläintä, kasvia tai luontoon liittyvää toimintaa. Muut yrittävät arvata mistä on kysymys.

Kalan iänmäärittäminen

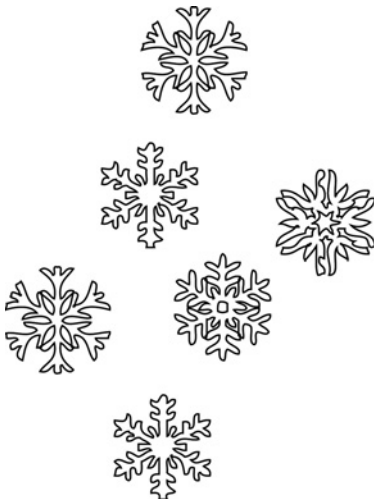
Kalan iän voi määrittää suomusta. Suurimmalla osalla vesissä elävistä kaloista on suomuja, mutta eräillä lajeilla kuten ankeriaalla ja mateella ne ovat surkastuneet. Jo 3-5 senttimetrin mittaisilla kaloilla on suomupitteessään sama määrä suomuja kuin kookkaampainakin. Suomun koko kasvaa, kun kala kasvaa kokoa.

Kalojen kasvu on jaksottaista ja se näkyy suomuisissa. Niissä on keskustaa ympäröiviä kasvurenkaita. Talviaikana renkaat ovat tiheämmässä kuin kasvukautena eli kalan iän voi laskea talven aikana muodostuneista tummemmista renkaista. Siian suomut ovat iänmäärittäykseen hyvin sopivia, sillä niissä renkaat ovat selvät.

Yrittäkää laskea saaliiksi saamienne kalojen suomista niiden ikä.

Lumihiutalet

Erilaisia lumihiutaaleita on äärettömän paljon. Lumihiutaaleet koostuvat lukuisista erilaisista osista eli lumihiutale on monien osien ainutlaatuinen kokonaisuus kuten ihminenkin.

Lumihiutaaleet syntyvät perusmuotojen yhdistelmästä. Perusmuotoja ovat esim. levy, tähti, neulanen ja pylväs. Kidemuoto riippuu kiteen syntymäpaikan kosteudesta ja lämpötilasta. Tuttuja kuusisakaraista pitsitähtiä syntyy vain -12 ja -17 asteen välillä, kun kosteus on riittävän suuri.

Tutkikaa löydättekö erilaisia lumihiutaaleita, musta paperiarkki tai pahvi on hyvä apuväline.

Lumihahmot

Mikäli on suojasää, valmistakaa lumesta erilaisia hahmoja: esimerkiksi lintu, kilpikonna, jänis, näätä tai hirvi. Käpyjä ja irronneita oksia ja risuja voi käyttää silminä, sarvina ym.

Hyönteisiä lumella

Monen hyönteislajin talvehtivat aikuiset tai toukat liikkuvat talvenkin aikana. Useimmat liikkuvat lumen alla maan pinnassa. Kuljeksivia hyönteisiä näkee kuitenkin lumen pinnalla etenkin lahuilla säällä.

Lumen pinnalla tunnetuimpia liikkujia ovat lumikirput. Myös hämähäkkejä ja muita hyönteisiä tavataan suojasäällä lumihangen päällä. Kevättä kohden hangella näkyvien lajien määrä kasvaa.

Tarkkaile lumen pintaa, näetkö esimerkiksi lumikirpun, lumivaaksiaisen tai lumikorennon.

Kasvu alkaa

Pohjoiset luonnonkasvit aloittavat kasvunsa keväällä jo lähellä nollaa olevissa lämpötiloissa. Monien kasvien kasvu alkaa jo maan vielä ollessa roudassa, kun maan pintaosat ovat sulaneet. Luonnonkasvien nopeaa keväistä kehitystä tukee se, että kukat ja lehdet ovat melkein valmiina odottamassa kasvua.

Tarkkaile keväisen luonnon kasvun aloittamista, esimerkiksi kuusi aukaisee silmut ensimmäisenä alemmilla oksilla. Siemeninä talvehtivat kasvit alkavat itää ja juurakoista nousevat uudet versot maanpinnalle.

Kalastajat, verkko ja kalat

Kaksi kalastajaa, muut ovat kaloja. Keskelle tehdään viiva ja alueen molemmat päät toimivat kalojen turvapaikkana. Kalastajat seisovat keskiviivalla ja huutavat ”loiskis”, jolloin kalat juoksevat toiseen turvapaikkaan. Kalastajat yrittävät pyydystää heitä, kiinnijääneet kalat muodostavat verkon eli he asettuvat käsikätehen leikki-alueen keskelle.

Kalastajat asettuvat verkkorivin laiduille, vain he saavat ottaa lisää kaloja kiinni. Verkon muodostavien kalojen tulee pysyä yhdessä. Käsiiä ei saa päästää irti, mutta muutoin he voivat estää kalojen pääsyä turvaan. Leikki loppuu, kun kaikki kalat on pyydystetty.

Vettä kengässä

Leikkijöitä parillinen määrä (tai yhdelle tulee kaksi kaveria).

Puolet leikkijöistä jää Rokuanjärven kotoon istumaan ja puolet menee ulos. Sisällä olevat valitsevat parin. Vuorotellen ulkona olevat käyvät niaamassa tai kumartamassa ja kysyvät oletko parini, jos menee oikein saa jäädä sisälle istumaan. Jos pari ei ole oikea, vastataan, että vettä kengässä ja kysyjän on hypittävä yhdellä jalalla ulos. Näin jatketaan, kunnes kaikki ovat löytäneet parinsa. Tämä leikki sopii esimerkiksi tutustumisleikiksi ryhmille.

Tervapata

Leikkijät asettuvat ympyrään, johon jokaiselle piirretään oma paikka, paitsi yhdelle. Ilman paikkaa jäänyt poimii maasta tikun tai kävyn. Hän pudottaa tikun mahdollisimman salaa ympyrässä seisovan selän taakse. Hänen tulee jatkaa matkaa joko juosten tai kävellen. Kun ympyrässä olija huomaa tikun takanaan, tulee hänen poimia tikku ja lähteä juoksemaan pudottajan kanssa vastakkaiseen suuntaan.

Mikäli tikun pudottaja ehtii ympyrässä seisseen paikalle ennen häntä, joutuu ympyrässä ollut tervapataan. Mikäli käy toisin päin, pudottaja joutuu tervapataan ja voittonut pääsee tikkua tiputtamaan. Tyhjiä paikkoja tulee siis lisää leikin edetessä. Mikäli tikun pudottaja tai paikaltaan lähtenyt jää väärälle paikalle, joutuu hän tervapataan. Leikki loppuu, kun kaikki on saatu tervapataan.

Varjohippa

Varjohippaa leikitään niin, että toisen koskettamisen sijasta hippa yrittää varjollaan osua toisten varjoihin. Mikäli hipan varjo kohtaa toisen varjon, tulee tästä uusi hippa.

Lumilabyrintti

Lumilabyrintin voi tehdä kävelemällä lumessa, jolloin siihen muodostuu kulkureitti. Siihen tulee valmistaa umpiperiä ja käännöksiä sekä yhdistepolkuja. Lumilabyrintissa voi leikkiä hippaa, jolloin oikaista ei saa, vaan on pysyttävä kuljetulla jäljillä.

Lumilabyrintistä selviämisestä voidaan tehdä pieni kilpailu, jolloin jokainen kulkee vuorotellen labyrintin läpi ja se, joka selviää nopeimmin, on voittaja.

Lähteet

- Aulio, Olli. Suuri leikkikirja. Gummerus Oy:n kirjapaino, Jyväskylä 1985.
- Bennet, Steve & Ruth. 365 Pihaleikkiä. Otava, Keuruu 1999.
- Entinen Oulujoki. Oulujoki osakeyhtiö. Kaupakirjapaino oy, Helsinki 1954.
- Haapalainen, Pietilä & Tarvainen. Pippurisäkki, liikuntaleikkejä. Oy Länsi-Suomi, Rauma 1988.
- Heikkinen, Reijo. Tarinoita tervamailta. Koillissanomien kirjapaino, Kuusamo 1989.
- Huure, Matti & Jouko Vahtola. Oulujokilaakson historia. Oulu 1991.
- Jaakkola, Leena. Metsän siimeksessä. WSOY, Porvoo 1997.
- Karttunen, Koistinen, Saltikoff ja Manner: ilmakehä ja sää. Ursa 1998.
- Kiiski, Paavo, Erkki Pohjola & Eeva-Leena Sariola. Musica 3-4. Fazer Musiikki OY, Helsinki 1989.
- Mannermaa, Ilmari. Metsästys ja kalastus, toukokuu 1945. Rokua, mm kalastuksesta Rokuanjärvessä.
- Mäkelä, Simo. Keisarintie, artikkeli.
- Neuvonen, Veikko. Luontoilta. Otava, Keuruu 1997.
- Paikallistutkimuksia: kokoelma tieteellisten seurojen julkaisemia tutkimuksia ja muita artikkeleita Oulujärvestä, Pelsosta ja Rokuasta.
- Peruskartta 4223 04 Rokua. Maanmittauslaitos 1996. Karttakeskus Oy, Helsinki 1996.
- Moilanen, Jorma. Särjet tukkivat joen Vaalassa. Kainuun Sanomat perjantaina 1. lokakuuta 1999.
- Ranta, E & M. Haltijoitten mailla, maahisten majoissa. WSOY, Porvoo 1996.
- Räisänen, Erkki. Tarina Iso-Räisäsestä, julkaisematon lähde.
- Terva-aiheiset kuvat. www.kainuunmk.fi/terva/perinne.htm.
- Wuorentaus, Yrjö. Luonnon Ystävä 1918. Riijopyynti Rokuanjärvessä. Tietoa järvikalain levinneisyydestä Pohjanmaalla.
- www.kainuunmk.fi/terva/perinne.htm.